

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת בשלח תשע"א

נסיונות במידת הבטחון

הנחש), ואינה יכולה לסגת (מפני הנץ) (ילק"ש בשלח רמז רל"ב). כך היו ישראל. מלפנים הים שאי אפשר לעבור בו, ומאחור - המצרים. מה עשו ישראל? "ויצַעֲקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה' (שמות יד, י).

בעקבות צעקתם של ישראל, אומר ה' למשה: "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִפְסְעוּ" (שם, טו). שִׁיטְעוּ אֶל תוֹךְ הַיָּם וּבִקְעָהוּ" (שם, טז). אבל קודם כל - שיכנסו אל הים כמות שהוא, בלי שיקרע! זהו כבר נסיון קשה הרבה יותר מן הקודם (כשנדרשו לחזור לכיוון מצרים). הסכנה מוחשית וקרובה ביותר. לצעוד אל תוך הים! איך אפשר?! ... בגמרא יש באמת מחלוקת, כיצד הגיבו ישראל לצינור הזה. לפי דעה אחת, כל שבת אמר: "אני יורד תחילה לים!" כולם רצו לקדש שם שמים. אבל לפי דעה אחרת, כל שבת אמר "א י י" אני יורד תחילה לים", עד שקפץ נחשון בן עמינדב וירד לים (סוטה לו, ב - לו, א).

מו"ר הג"ר חיים שמואלביץ זצ"ל שאל באמת: איך זה שחון מנחשון לא היה אף אחד שמוכן לקיים את דבר ה' ולהכנס לים? הרי היו שם הרבה צדיקים - אהרן ובניו, יהושע וכלב, ועוד. איך זה שאף אחד לא מוכן להכנס לים על פי ה', חוץ מנחשון? תירץ הגר"ח שמואלביץ ואמר כך: אם ה' היה אומר לישראל להכנס לים סוף ולמות בו על קידוש השם, ודאי שהרבה מישראל היו מוכנים לכך. אבל לא זה מה שה' דרש. ה' דרש דבר קשה הרבה יותר. ה' דרש להכנס לים הגועש, וללכת בתוכו תוך שביטלו בלבם את הטבע ביטול גמור; ממילא לא יהיה לטבע שליטה עליהם, ולא יקרה להם מאומה גם אם ילכו בתוך המים³. לדרגת בטחון כזו, הרגישו ישראל שלא הגיעו. רק נחשון בן עמינדב הרגיש את עצמו במדרגה זו, [וגם הוא צעק אל ה' תוך כדי מעשה שיצילו (סוטה שם)], ולכן רק הוא נכנס לים (הגר"ח שמואלביץ זצ"ל, תשל"ג מאמר כ"ב).

אני מוכרח לומר, שלא זכיתי להבין את דבריו של הגר"ח שמואלביץ זצ"ל בזה. וכי אהרן הכהן לא היה יכול להאמין בזה? וכי יהושע בן נון לא היה יכול להאמין בזה? רק נחשון האמין בזה? קשה לי להבין את דברי ר' חיים בנקודה זו. על כל פנים, היה כאן נסיון קשה לבני ישראל במידת הבטחון, להכנס לתוך הים, ולהאמין שלא יטבעו.

הנסיון במרה

לאחר כמה ימים - שוב נסיון במידת הבטחון. "וַיִּפְסַע מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל מֵיַם סוּף, וַיֵּצְאוּ אֶל מִדְבַּר שׁוּר, וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבַּר וְלֹא מָצְאוּ מַיִם" (שמות טו, כב). שלשה ימים במדבר בלי מים בסוף חודש ניסן, כשמזג האוויר כבר די חם, אינו דבר של מה בכך. ולא רק בני ישראל הולכים במדבר בלי מים. גם "צ'אן וּבְקָר, מְקַנְהָ פְּבַד מְאֹד" (שם יב, לח) הולכים איתם. גם הם זקוקים למים. כמה בהמות בדיוק היו שם איננו יודעים, אבל חמורים - ידוע כמה היו: "אין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשע ים חמורים טעונים מְפֹסְפָה וְזִהְבָה שֶׁל מִצְרַיִם" (בכורות ה, ב). ששים רבוא איש, ולכל אחד תשעים חמורים

"וַיֵּשְׁבוּ וַיִּתְּנוּ לִפְנֵי פִי הַחִירָת" - נסיון במידת הבטחון

שמעתי ממורי רבי הג"ר חיים שמואלביץ זצ"ל, שרָבּוּ הַגַּה"צ ר' ירוחם ליבוביץ (המשגיח של ישיבת מיר באירופה) זצ"ל אמר לו, שבפרשת בשלח יש לדבר על בטחון, כיון שבפרשה זו יש הרבה ענינים הנוגעים למידת הבטחון. על כן, בעזרת ה', נדבר היום בענין זה.

הקב"ה מצוה את משה בתחלת פרשתנו: "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיֵּשְׁבוּ וַיִּתְּנוּ לִפְנֵי פִי הַחִירָת" (שמות יד, ב). לאחר שיצאו סוף סוף ממצרים, מצטווים ישראל לשוב על עקבותיהם, ולצעוד בחזרה לכיוון מצרים! "וַיֵּשְׁבוּ" - לאחור. לשם מה? "כדי להטעות את פרעה, שיאמר: תועים הם בדרך" (ע"ר רש"י שם). טעות זו תגרום לפרעה לרדוף אחרי ישראל, ואז - ה' יכה את פרעה וצבאו מכה נצחת, כפי שאומר הקב"ה למשה: "וַיֹּאמֶר פְּרַעֲהַ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל, נִבְכִּים הֵם בְּאַרְצְךָ, סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר. וְחִזַּקְתִּי אֶת לֵב פְּרַעֲהַ וַנְּדַבֵּר אַחֲרֵיהֶם, וְאֶפְכְּדָה בְּפָרְעָה וּבְכָל חֵילוֹ" (שם, ג-ד), להטביעם במצולות ים סוף¹.

איני יודע, האם סיבת החזרה לאחור נאמרה לישראל. אפשר שלא נאמרה אלא למשה באופן פרטי, שלא על מנת למסור את הדברים לישראל. וא"כ, הצינור לחזור לכיוון מצרים בניגוד לכל הגיון, הוא נסיון קשה מאד עבור ישראל, ששיערו מן הסתם שצעד כזה עשוי לעורר את פרעה לרדוף אחריהם. ואולם, גם אם שמעו ישראל ממה שתכלית הנסיעה לאחור היא להביא בסופו של דבר להשמדת פרעה וחילו, הרי צריך מידת בטחון גדולה לעשות פעולה כזו שתגרום לפרעה לרדוף אחריהם, כאשר באופן טבעי לא נראה כיצד ניתן יהיה להתגבר עליו.

בנוסף לכך, היה ענין נוסף בנסיון הזה, שמגדיל אותו הרבה מעבר למה שנראה ממשפט הכתוב. בגמרא מוכח, שעמוד הענן לא היה נוסע לעולם לאחור (יומא עה, ב). נמצא אפוא, שבמסע זה עמוד הענן לא נסע עם ישראל. עד כאן היו ישראל רגילים, ש"ה' הִלְךָ לִפְנֵיהֶם... בְּעַמּוּד עָנָן לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ" (שמות יג, כא), ולפתע אומר להם משה שלא להתייחס אל עמוד הענן - שנעלם מעיניהם, או המשיך לכיוון ים סוף [שם אנו פוגשים אותו שנית (שם יד, יט)] - ולנוע שלא על פי הענן. ישראל היו יכולים לטעון למשה: איך נוכל לשמוע אליך לנסוע לאחור? הרי עמוד הענן מכחיש אותך! ואולם ישראל "שמעו לקול משה, ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפינו... אלא אמרו: א י י ל נ ו א לא דברי בן עמרם" (רש"י שם, ד), למרות שיש סתירה לדבריו מעמוד הענן. זהו נסיון גדול לבני ישראל, והם עומדים בו בהצלחה².

נסיון נוסף בבטחון - על שפת ים סוף

אחר כך מגיעים ישראל לים סוף, ומגלים שמצרים אכן רודפים אחריהם. חז"ל ממשילים את המצב של ישראל באותה שעה, ליונה שברחה אל נקיק סלע אחד, מפני נץ אחד שרדף אחריה, ובנקיק הסלע פגשה בנחש אחד שרצה להכישא. היא אינה יכולה להתקדם (מפני

נסיון המן

אחר כך באה פרשת המן. ה' נותן מן בשפע לכל אחד, "עמך לגלגלת" (שם טו, טז), אבל ישנה הגבלה. "איש אל יותר ממנו עד בקר" (שם, ט). לפני עלות השחר צריך לבער את כל המן שנשאר, ולהאמין שמחר ירד מן חדש. זהו נסיון קשה מאד. אדם תקוע בלב המדבר, אין לו מושג מנין יפרנס מחר את אשתו את ילדיו ואת בהמותיו, ובכל זאת אומרים לו שלא להותיר שום דבר מן המזון של היום למחר. צריך להאמין בה'. דתן ואבירם לא מאמינים. הם מנסים להותיר מהמן למחר (שם, כ ורש"י שם), אבל הנסיון הזה נכשל. "ויָרַם תּוֹלְעִים וַיִּבְאֵשׁ" (שם). גם אם רוצים, אי אפשר להשאיר מן המן למחר.

כמובן, את כל הדברים האלה אי אפשר לעשות לבד. צריך נביא שיאמר שגם מחר יהיה מן, וצריך נביא שיאמר לנסוע לתוך הים. אדם מעצמו לא יכול לומר, אסע לתוך הים, וה' יקרע לי את הים! אבל כשיש נביא - צריכים להאמין ולבטוח. וגם אז, עדין יש כאן נסיון גדול.

המן היה בית ספר גדול לבטחון. הוא בא ללמד, שמזונותיו של אדם קצובים לו, וכמה שישתדל להרויח יותר, לא יצליח להשיג יותר ממה שנגזר עליו. כשמשה אומר שיהיה עומר לגולגולת, אז "לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר" (שם, יח). לא משנה כמה זמן לקט המרבה, ואלו כלים הביא ללקיטה, אין לו בסופו של דבר יותר מן מאשר לשכנו שהביא סל קטן יותר. ללמדנו, ש"החריצות - שקר" (רמב"ן בראשית לו, טו), ואינה מוסיפה לאדם מאומה מעבר למה שנגזר עליו שיקבל. במדבר ראו זאת בבירור בכל יום במשך ארבעים שנה, אבל צריכים לדעת שגם בזמננו זה כך. "לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר". אלא שבזמננו לא נגזר שיהיה לכל אחד בדיוק עומר. יש יהודים שנגזר להם יותר, ויש יהודים שנגזר להם פחות, ולכן איננו מבחינים בכך ש"לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר". אבל האמת היא שגם היום זה כך. מה שנקצב לאדם מן השמים - הוא יקבל; ומה שלא נקצב לו - הוא לא יקבל. הגזרה לא פוטרת אותנו מהשתדלות, אבל היא פוטרת אותנו מהשתדלות מעבר לגבולות הרצוי, ומעבר לגבולות המותר על פי התורה.

ה"חפץ חיים" אמר משל על אותם חנוונים שפותחים את חנותם בשבת, בטענה שבלי זה אין להם מספיק פרנסה: משל לאדם שהיה מתפרנס ממכירת יין מתוך חבית יין שהיתה לו, ורצה להגדיל את רווחיו. מה עשה? התקין בחביתו ברוז נוסף, כדי שיצא יותר יין!... כמובן, יותר פרנסה לא צמחה לו מזה... כך גם מי שעובד בשבת. הרי מראש השנה נקבע כמה פרנסה תהיה לך השנה. ממילא, אם תעבוד שבעה ימים בשבוע, לא תגרום להגדלת רווחיך, אלא רק לכך שאותה פרנסה שנגזרה עליך תגיע אליך דרך שבעה ברוזים, במקום ששה... זה היה בית הספר של המן. בית ספר לאמונה ובטחון. לדעת שמזונותיו של אדם קצובים לו, וכמה שישתדל - הוא לא יקבל יותר.

בטחון והשתדלות בתנ"ך

רואים הרבה פעמים בתנ"ך את השאלה הזאת, כמה לבטוח בה', וכמה להשתדל בדרכים טבעיות.

על שאל המלך כתוב, שפעם אחת הוא "לא דָּרַשׁ בַּה'" (דהי"א י, יד). מתי זה היה? אומרים חז"ל - במלחמה עם פלשתים, כשאֶחָפֵּיָה הכהן רצה לשאול באורים ותומים, ושאל אמר לו "אֶסֶף יְדָךְ" (שמו"א יד, ט). המצב דחוף, הפלשתים נאספים ומתקבצים, אין עכשיו זמן לשאול באורים ותומים. דבר זה נחשב לשאול לחטא. היה עליו להבין, שכמה שהוא מומחה וחכם ומבין איך להכות בפלשתים, אבל דבר ה'

- הרי כאן חמישים וארבעה מליון חמורים! נתאר לעצמנו קהל של חמישים וארבעה מליון חמורים נוערים מְצַמָּא... וגם שאר הצאן והבקר אינם טומנים ידם בצלחת ומשמיעים את קולם. הרי זה רעש נורא! רק מרעש כזה אדם יכול לצאת מדעתו, גם בלי מחסור במים. ואם נוסיף לזה גם את הנשים והילדים שבוכים מצמא, הרי שהמצב הוא באמת נורא ואיום.

לאחר שלושה ימים כאלו, מגיעים סוף סוף למקום שיש בו מים! או! סוף סוף אפשר לשים קץ לצמאון! רואים מרחוק את המים, מתקרבים אליהם, טועמים - והנה הם בלתי ראוים לשתיה! "ויִבְאֵאוּ מִרְתָּה, וְלֹא יָכְלוּ לְשִׁתּוֹת מִיָּם מִמֶּנָּה כִּי מָרִים הָיְתָה" (שמות טו, כג). איך אפשר שלא להתאכזב! איך אפשר שלא לצאת מהכלים! ואכן, זה מה שישראל עושים: "וַיִּלְלוּ הָעָם עַל מִשֶּׁה לְאֹמֶר מֶה נִשְׁתָּה" (שם, כד).

כיצד התייחסו חז"ל לתגובה זו של ישראל, לאחר שלושה ימי צמא במדבר, ולאחר שנוכחו לראות שהמים שהגיעו אליהם בלתי ראוים לשתיה? - חז"ל רואים בתגובה זו תגובה בלתי ראויה. מונים אותה כאחד מעשרה נסיונות שניסו ישראל את ה' במדבר (ערכין טו, א). וצריך להבין: מה הטענה כאן על בני ישראל? מה הם כבר אמרו? הרי לא אמרו למשה "למה העליטנו ממצרים", או משהו כזה, כמו שאמרו בפעמים אחרות (שמות יד, יא; שם טז, ג; שם יז, ג). הם בסך הכל שאלו "מה נשתה"! מה לא תקין בזה? מה לא בסדר? וכי אסור לאדם צמא, שכבר שלשה ימים לא שתה מים, לבקש קצת מים לשתיה!?

"מה נשתה" - פגם ב"ניגון" השאלה, או בניסוחה

אפשר לומר, שהטענה כלפי בני ישראל לא היתה על עצם השאלה. הטענה היתה על ה"ניגון" שבו היא נאמרה. גם בקשה מוצדקת מאד, צריכה להאמר ב"ניגון" ראוי ובדרך כבוד. אם היו באים אל משה ושואלים: "למדנו רבינו, מה נשתה" -? הכל היה בסדר. כמו כן, אם היו מבקשים ממנו: "אולי יואיל רבינו לעמוד בתפילה לפני הקב"ה ולבקש רחמים שישלח לנו מים" - גם אז הכל היה בסדר, שכן מדרכי עבודת ה' הוא שאדם יתפלל על צרכיו. אבל בני ישראל לא באו אל משה בשאלה או בבקשה להתפלל עליהם, אלא בתלונה ובטרוניא. "וַיִּלְלוּ הָעָם עַל מִשֶּׁה לְאֹמֶר מֶה נִשְׁתָּה". כאשר באים בניגון של תלונה - יש כאן פגם. לכן נחשבת להם בקשה זו כאחד מעשרה נסיונות שניסו את הקב"ה.

עוד אפשר לפרש, שהפגם בשאלת "מה נשתה" לא היה בניגון שבו נאמרה השאלה, אלא בנוסח השאלה - "מה נשתה". מה פירוש "מה נשתה"? אולי הקב"ה רוצה שתחיו בלי לשתות? הרי זמן לא רב אחרי אותו מעשה (כחודש וחצי אחר כך), משה חי שלוש פעמים ארבעים יום בלי לאכול וכלי לשתות כלל! גם אליהו הנביא חי ארבעים יום בלי לאכול וכלי לשתות (מלכ"א יט, ח). הרי ששייכת מדרגה כזו, לחיות בלי אוכל וכלי מים. אם כן, אולי גם כאן רצה ה' להעמידם במדרגה כזאת, של חיים בלי אוכל וכלי מים, במשך ארבעים יום, או במשך זמן אחר שהקב"ה היה גוזר. אך כיון שהתלוננו ושאלו "מה נשתה", לא זכו להגיע למדרגה זו. בעצם שאלתם גזרו על עצמם שיהיו חייבים עכשיו לשתות [בבחינת "ברית כרותה לשפתים" (מו"ק יח, א)]. אם היו שואלים "איך נחיה", ולא "מה נשתה", אולי היו חיים בלי שתייה. רק מפני ששאלו "מה נשתה", הורידו את עצמם למדרגה כזו שמוכרחים לשתות, כפי שמשמע מנוסח שאלתם. כיון שכך, אומר ה' למשה מה ישתו - "וַיִּוְדְּהוּ ה' עֵץ, וַיִּשְׁלַךְ אֶל הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמַּיִם" (שמות טו, כה). במדרגה כזו שמוכרחים לשתות, צריך באמת לדאוג שיהיו לישראל מים הראויים לשתיה.

אומר לו יהוא בן חנני החוזה: "הַלְרָשָׁע לְעֹזֵר, וְלִשְׁנָאֵי ה' תִּפְאֶהֱב"? (שם ט, ב) הרי אתה צדיק ואחאב רשע! ואם כן, לא היית צריך להתחבר לאחאב, אפילו למטרה קדושה כזו של שחרור עיר מקלט מיד נכרים. המלחמה בין כה וכה לא הצליחה, אבל גם מטרה קדושה כזאת לא מצדיקה התחברות לרשע. אח"כ בונה יהושפט אניות ללכת תרשיש, אבל לצורך כך הוא מתחבר עם אחזיהו בן אחאב, ושוב הנביא אומר לו שהמהלך לא יצליח כיון שהוא מתחבר לרשע, ובאמת האניות נשברות בעציון גבר, והמהלך נכשל (שם כ, לה-לז).

בדור יותר מאוחר אמציה מלך יהודה מתכונן למלחמה עם אדום, ולצורך זה הוא שוכר מאה אלף חיילים מישראל, לצד שלש מאות אלף חיילים שגייס מבני יהודה. בא אליו הנביא ואומר לו: "הַמְלִיךְ, אֵל יְבוּא עִמָּךְ צָבָא יִשְׂרָאֵל, פִּי אֵין ה' עִם יִשְׂרָאֵל... פִּי אֵם בֵּא אֶתָּה [לבדך למלחמה], עֲשֵׂה חֶזֶק לְמַלְחָמָה, [פן] יִכְשִׁילֶךָ הַאֱלֹקִים לְפָנַי אוֹיֵב" (שם כה, ז-ח). ישראל הם עובדי עבודה זרה. אם תצא בלעדיהם למלחמה - תנצח. אבל אם תלך איתם - תפסיד. כי לא הכמות המספרית של הצבא קובעת, אלא האיכות הרוחנית שלו היא שקובעת. ממילא, אם הצבא הוא צבא של צדיקים, אפשר לנצח את אדום. אבל אם הצבא איננו צבא של צדיקים, אי אפשר לנצח את אדום. ואכן, אמציה מנתר על מאה אלף החיילים ששכר מישראל, יוצא בלעדיהם למלחמה, ומנצח (שם, י-יב).

מדרגה מיוחדת של בטחון רואים אח"כ אצל חזקיהו. כשסנחריב מלך אשור עולה לירושלים עם צבא גדול ועצום, עומד חזקיהו ואומר לה': אני אין בי כח לא להרוג (כדור המלך), ולא לרדוף (כאסא), ולא לומר שירה (כיהושפט), אלא אני ישן על מיטתי ואתה עושה. אמר לו הקב"ה: אני עושה, שנאמר: 'וַיְהִי בַלְיָהָהּ הַהוּא, וַיֵּצֵא מֶלֶךְ ה' וַיִּיךְ בְּמַחֲנֵה אֲשׁוּר מֵאָה שְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אֲלָף, וַיִּשְׁפִּימוּ בַבֶּקֶר וַיְהִי גֵלָם פְּגָרִים מִתִּים' (מל"ב יט, לה) " (פתיחתא דאיכה רבתי אות ל). אותו לילה, ליל הסדר היה (שמו"ר יח, ה), ומסתמא עשה חזקיהו את הסדר כהלכתו, אכל קרבן פסח, אכל מצה ומרור, וסיפר ביציאת מצרים. אבל אחרי הסדר הוא שוכב לישון⁵, בוטח בה' שיפיל את סנחריב לפניו, וכך באמת היה. כשהוא ישן על מיטתו, ה' מכה את מחנה אשור, מאה שמונים וחמישה אלף איש. זוהי מדרגה גבוהה של בטחון, שאפילו שירה הוא לא אומר. לא אומר תהילים, ולא אומר שום דבר אחר, אלא הולך לישון, והקב"ה לבדו מכה את סנחריב וחילו. בלילה אחד, בליל פסח זכה לתשועת ה', מפני שבטח בה', ולא עשה שום דבר.

לעומת זה אח"כ בימי צדקיהו, כשכבא נבוכדנצר מלך בבל לצור על ירושלים, צדקיהו חושב שאולי גם עכשיו נעשה מלחמה וננצח, והנביא אומר לא, צריך להכנע בפני נבוכדנצר. רק כך תציל את ביהמ"ק מלהשרף באש ואת ירושלים, אם תכנע לפני נבוכדנצר. וצדקיהו, למרות שהיה צדיק גדול, לא היה לו אומץ להכנע בפני נבוכדנצר, ובכך גרם לחורבן ולכל הגלות, והוא עצמו נעשה עיור (מל"ב כה, ז).

זאת אומרת, שאין קו אחיד מתי לבטוח בה' ומתי לעסוק בהשתדלות. צריך לשאול את הנביא, ואם אין נביא אז את חכמי התורה, מתי להלחם ומתי לא להלחם. בימי חזקיהו אפשר היה לעמוד נגד סנחריב ולא להכנע, בימי צדקיהו המצב היה להפך, שכן צריך היה להכנע, ואם צדקיהו היה שומע, לא היה נחרב ביהמ"ק. א"א להחליט לבד, רק ע"פ נביא, ואם אין נביא, כמו היום, יש לנו את חכמי ישראל הם במקום הנביאים, ולהם צריך לשמוע להם.

בחורבן בית שני חכמי ישראל רצו לעשות שלום עם אספסינוס, והבריונים לא נתנו להם, גרמו לחורבן ירושלים. אם היו שומעים

יעיל יותר מכל מה שהוא יודע לעשות בחכמתו. אמנם הוא ניצח אז את פלשתים, אבל בכל זאת, היה צריך לשאול באורים ותומים, ואם הוא לא שואל, זה נקרא שהוא "לא דַרְשׁ בַּה".

דוד המלך אחר כך כן שואל בה' על המלחמות בפלשתים. במלחמה אחת ה' אומר לו להתקיף את הפלשתים (שמו"ב ה, ט), ובמלחמה השנייה ה' אומר לו לא להתקיף, אלא לחכות, והוא מחכה ומכה בפלשתים אחר כך (שם, כג-כה). יש לו אמונה בה', יש לו בטחון. אחר כך הנין שלו, אסא מלך יהודה, במלחמה שלו נגד זרח הכושי (דהי"ב יד), הוא צועק אל ה', ואומר אין לי כח להכות. אני רק ארדוף, ואתה תכה את הכושים. וכך באמת היה. אסא רודף אחריהם, וה' מכה אותם. היה לכושים צבא גדול של אלף אלפים חיילים (שם, ח), אבל אסא מנצח אותם, כי הוא פנה אל ה'. לעומת זאת, במלחמה הבאה של אסא, נגד בעשא מלך ישראל (מל"א טו), במקום לבטוח בה', הוא משַׁחֵד את מלך ארם שיעזור לו נגד בעשא מלך ישראל, וה' כועס עליו, כי לא כך היה צריך להיות. היה צריך לבטוח בה', ולא לחפש עזרה אצל מלך ארם. חז"ל אומרים שהמלכות היתה יכולה לחזור אז לבית דוד. אם אסא היה בוטח שם בה', היה מנצח את מלך ישראל בלי ארם, והיתה המלכות חוזרת לבית דוד. היה נגמר כל הפילוג של המלכות.

בסוף ימיו ה' מעניש את אסא, "וַיִּחַלֵּא אֶסָא... וְגַם בְּתָלְיוֹ לֹא דַרְשׁ אֶת ה', פִּי בְרַפְאִים" (דהי"ב טז, יב). הוא לא שאל את הנביא מה לעשות כדי להבריא, אלא שאל רופאים. ומפרש הרמב"ן, שיש כאן תרתי לרעותא: א' שלא דרש בה', ב' שדרש ברופאים. כאדם שאומר: "לא אוכל בפסח מצה, כי אם חמץ", ששתי עבירות יש כאן, גם שלא אוכל מצה, וגם שאוכל חמץ. הרמב"ן כותב (ויקרא כו, יא): "מה חלק לרופאים בבית עושי רצון ה'?" - גם אם פעם עובד ה' חולה ח"ו, אין לו לדרוש ברופאים, אלא לברר מה הסיבה הרוחנית למחלתו, וכשיתקן את הקלקול הרוחני, יתקיים בו "וַיְהִי כִּי מִחֲלָה מִקְרָבָךְ" (שמות כג, כה) בלי שום השתדלות טבעית. ממילא, אם אסא דורש ברופאים, זוהי עבירה בפני עצמה, מלבד מה שלא דרש את ה'.

כמוכן, הנהגה זו איננה מתאימה למדרגות שלנו. אנו איננו במדרגה כזאת, לדרוש את ה' ולא ללכת לרופאים. גם אין לנו נביאים לדרוש אצלם את ה'. ממילא אנו חייבים להשתמש ברופאים. הרמב"ן עצמו הרי היה רופא, גם הרמב"ם היה רופא, וגם גדולי ישראל כהגר"א והחזו"ן איש השתמשו ברופאים. הדרגה של עובד ה' שלא צריך רופא, זו דרגה גבוהה מאד, שמתאימה רק לאסא מלך יהודה ולצדיקים כמותו, לא לאדם רגיל. אדם רגיל צריך ללכת לרופא, אבל יחד עם זה הוא צריך לדעת, שמה שבאמת מרפא זה דבר ה', ולא הרופא⁴.

אח"כ הבן של אסא, יהושפט מלך יהודה, הוא כן בוטח בה'. כשבאים אליו המון רב מבני מואב ומבני עמון למלחמה (דהי"ב כ, א-ב), הקב"ה מבטיח לו ע"י נביא, "אַל תִּירָאוּ נְאֻם תַּחַתּוּ... הַתִּיַצְבוּ עִמָּדוֹ וַיָּאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה' עִמָּכֶם" (שם, טו-יז), ומה עושה אז יהושפט? - "וַיַּעֲמֵד מִשְׁרָרִים לְה', וּמַהֲלִים לְהַדְרִיחַ קִדְשׁ בְּצֵאת לְפָנַי הַחֲלוּץ, וְאִמְרִים הוֹדוּ לְה' פִּי לְעוֹלָם תְּסֻדוּ" (שם, כא). בזה מסתיימת כל השתדלותו באותה מלחמה. שהרי אם ה' הבטיח להושיעם, אין צורך בשום טכסיסי מלחמה. אפשר כבר להודות ולהלל לה', ולומר שירה לפניו, הגם שעוד לא נושעו בפועל.

לעומת זאת, כשאחאב יוצא להלחם בארם ולהציל מידם את רמות גלעד, [שהיא חלק מא"י, והיתה אחת מהערים שהבדיל משה רבינו להיות ערי מקלט (דברים ד, מג)], הוא מבקש מיהושפט מלך יהודה ללכת איתו למלחמה ויהושפט מסכים. אחרי ששב לביתו בשלום,

טוב. ממילא, בטחון כזה הוא בטחון מזויף! יש בו הכחשה ליסוד של שכר ועונש, שהוא אחד מיסודי האמונה, ולכן על בטחון כזה מגיע עונש, ולא שכר. כי בטחון כזה הוא חילול השם ח"ו, ולא קידוש השם. צריך לדאוג שלא יהיה חילול השם, שלא יאמרו שה' עושה ניסים למנהיגים מושחתים ורשעים, רק בגלל שהם בוטחים בה'.

החזון איש הסביר, שבטחון בה', אין פירושו לבטוח שודאי ה' יעשה את רצוני, ובודאי יהיה לי טוב. כי מי זה הבטיח לנו שכך יהיה? ... אמנם הקב"ה רוצה את טובתנו, אבל כדי לקבל את הטובה, עלינו להיות ראויים אליה, וכשאיננו ראויים - היא לא מובטחת לנו. ממילא, בטחון כזה, איננו בטחון אמיתי! מהו א"כ הבטחון האמיתי? הבטחון האמיתי הוא, "הָאֱמוּנָה שֶׁאֵין מְקַרָּה בְּעוֹלָם, וְכָל הַנַּעֲשֶׂה תַּחַת הַשָּׁמַשׁ הַכֵּל בַּהֲכַרְזָה מֵאִתּוֹ יִתְבָּרַךְ" ('אמונה ובטחון' לחזון איש, פ"ב אות א').

זו גאווה לחשוב שאנו יודעים בדיוק מה צריך לקרות. אנו איננו יודעים מה יהיה. צריך לבקש מחכמי התורה שיראו לנו באיזו דרך ללכת, לפעול לפי עצתם, ולקוות שה' יתן לנו הצלחה, אבל לא להחליט מראש שבדרך הזאת נצליח, ובדרך הזאת לא נצליח, מפני שהכלל הוא שאין כללים, לפעמים הקב"ה רוצה שנלחם באויבים, לפעמים הקב"ה רוצה שלא נלחם, ותשועת ה' תגיע בדרך אחרת. הדרך היחידה היא ציות לחכמי התורה, יחד עם קיום מצוות התורה ותפילה לקב"ה.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לחלות בעורך בלבד.

לחז"ל, לא היתה נחרבת ירושלים בזמן ההוא. אי אפשר לומר שתמיד הקו של עמידה עד הסוף הוא הנכון, וגם א"א לומר שתמיד הקו של כניעה הוא הקו הנכון. צריך לדעת שאיננו יודעים, וצריך את החכמי תורה שיאמרו לנו מה רצון ה', מתי לעמוד ולהלחם, מתי להכנע ולסוג.

בטחון מזויף - כיצד?

והנה, יש גם סוג של בטחון בה', שאותו הנביא דוקא מגנה. הנביא אומר על ירושלים: "רָאֲשִׁיָּה בְּשַׁחַד יִשְׁפֹּטוּ, וְכִהְיֶינָהּ בְּמַחִיר יוֹרוּ, וְיִבְיְאֶיָּהּ בְּכֶסֶף יִקְסְמוּ" (מיכה ג, יא). כלומר, המנהיגים של עם ישראל מכריעים את הדין ע"פ שוחד, הכהנים פוסקים הלכה לפי שכר (מי שמשלם להם טוב פוסקים לו לקולא, ומי שמשלם מעט פוסקים לו לחומרא), והנביאים מבצעים מעשי קוסמות עבור כסף (בלא שנשלחו ע"י ה' לעשות כן). מיד אחר כך, באותו פסוק עצמו, ממשיך הנביא ואומר: "וְעַל ה' יִשְׁעֵנוּ לְאֹמֵר, הֲלוֹא ה' בְּקִרְבָּנוּ, לֹא תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה". הם נשענים על הקב"ה, ואומרים: 'יהיה טוב. אפשר לסמוך על הקב"ה שיהיה בסדר'. אומר על כך הנביא: "לִכְן בְּגַלְלֶכֶם צִוִּין שְׂדֵה תַּחְרֹשׁ, וִירוּשָׁלַיִם עֵינֵי תִהְיֶינָה, וְהָרַבִּית לְקָמוֹת יַעַר" (שם, יב).

וקשה: בשלמא מה שהם עושים הכל בכסף במחיר ובשוחד, על כך ראוי באמת להוכיחם. אבל מה ש"על ה' יִשְׁעֵנוּ", זה לכאורה דבר טוב. לפחות יש להם בטחון בה'! מדוע אפוא מזכיר להם הנביא גם עובדה זו יחד עם שאר עברותיהם? התשובה היא, שגם בזה מתכוין הנביא לטעון טענה כלפיהם: אם בוטחים אתם בה' למרות מעשיכם הרעים, למרות ש"רָאֲשִׁיָּה בְּשַׁחַד יִשְׁפֹּטוּ, וְכִהְיֶינָהּ בְּמַחִיר יוֹרוּ, וְיִבְיְאֶיָּהּ בְּכֶסֶף יִקְסְמוּ", הרי זה כאילו הכרזתם שכלל לא אכפת לה' אם תעשו מצוות או עבירות. כאילו אמרתם, שה' יגן עליכם בכל מקרה, בין אם תעשו מצוות ובין אם תעשו עבירות. והרי אנו אומרים פעמים ביום, ש"אִם שָׁמַעַתְּ שִׁמְעוּ אֶל מְצוֹתַי" יהיה טוב, ואם ח"ו לא תשמעו, לא יהיה

- יש שבארו, שהטעיה זו היתה בבחינת מידה כנגד מידה לפרעה. וכשם שתחילת שבעבור מצרים היה ע"י הטעיה שהטעה פרעה את ישראל בפה רך (סוטה יא, ב), "שמשכום בדברים ובשכר, עד שהרגילום לעבודה" (רש"י שם), "ולכך העביד בהן בתחלה בפה רך, כדי שיעשו הלבנים בכל פֶּהָם, וְלִרְאוֹת כָּל יְכוּלַת שְׁלֵהֶם, ולפי מספר שעשו ביום הראשון גזרו עליהם לעשות כל הימים" (שמו"ר ה, יח), כך גם סוף ה' י צ י א ה מן השעבוד בא ע"י הטעיה שהטעו ישראל את פרעה, כדי שירדוף אחריהם ויטבע בים.
- וכתב בעל הטורים בפרשת מסעי: "וַיִּסְעוּ מֵאֶתְנֶם, וַיִּשְׁבּוּ עַל פִּי הַחִירָת (במדבר לג, ז) - "ואינו אומר 'יִשְׁבּוּ' [בלשון רבים, כמו שנאמר בשאר המסעות 'ויסעו', 'ויחננו']; מלמד, שכולם היה להם לב אחד לעשות כן על פי ציוויו של משה".
- כמו שכתב הגר"ח מוולוז'ין ז"ל: "ענין גדול וסגולה נפלאה להסיר ולבטל מעליו כל דינין ורצונות (של) אחרים, שלא יוכלו לשלוט בו ולא יעשו שום רושם כלל, כשהאדם קובע בלבו לאמר: הלא ה' הוא האלקים האמיתי, ואין עוד מלבדו ית' שום כח בעולם וכל העולמות כלל... ומבטל בלבו פְּטוֹל גמור, ואינו משגיח כלל על שום כח ורצון בעולם, ומשעבד ומדבק טְהוֹר מחשבתו רק לאדון יחיד ברוך הוא, כן יספיק הוא ית' בידו, שממילא יתבטלו מעליו כל הכחות והרצונות שבעולם שלא יוכלו לפעול לו שום דבר כלל (נפש החיים שער ג' פי"ב). וכן כתב הרמב"ם ב"מורה נבוכים" (ח"ג פנ"א), וז"ל: "האיש השלם בהשגתו, אשר לא יסור שכלו מה' תמיד - תהיה בו ההשגחה תמיד. והאיש שלם ההשגחה אשר תפנה מחשבתו מה' קצת עתים - תהיה ההשגחה בו בעת חשבו בה' לבד, ותסור ההשגחה ממנו בעת עסקו... ומפני זה יראה לי, כי כל מי שתמצאהו רעה מרעות העולם, מן הנביאים או מן החסידים השלמים, לא מצאהו הרעה ההוא רק בעת השכחה ההיא, ולפי אורך השכחה ההיא או פחיתות הענין אשר התעסק בו, יהיה עֲצָם הרעה".
- ובכל זאת, ב"דוגמא מדרכי אבי זצ"ל" (הנדפס בתוך כתבי החפץ חיים ח"ג) מספר בנו של החפץ חיים זצ"ל (בעמ' י"ב שם): "סיפרה לי אמי ז"ל בנעוריי, שכמעט לא שאלו בשום פעם ברופאים כשגידלה אותנו. אם נחלה מי מכולנו, יִעָצָה אבי לחלק פוד לחם לעניים, והוא עלה בעליה (ביודים) והתפלל, וסר המחלה ממנו". וכנראה שהחפץ חיים במדרגתו היה מסוגל לכך.
- אע"פ שמצוה לספר ביציאת מצרים כל ה' י לה (שו"ע א"ח סי' תפ"א ס"ב), הרי חזקיהו חולה מסוכן היה באותו לילה (ע"י רש"י ישעיהו לח, א), ולכן שכב לישון.